

College voor Examen

GRIEKSE TAAL EN LITERATUUR VWO

Syllabus centraal examen 2012

Beschikbaar gesteld door de Universiteit Leiden en Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).

Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.examencursus.com.

November 2010

Verantwoording:

© 2010 College voor Examens, Utrecht.

Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Deze syllabus is ontworpen door een commissie van het College voor Examens (CvE). De basistekst is in hoofdzaak geschreven door medewerkers van de VCKT. Een eerder concept van de syllabus is ter inzage en advies toegezonden aan de vakinhoudelijke vereniging VCN, het Cito en de CEVO-vaksectie. Op grond van de ontvangen reacties en adviezen is de tekst vastgesteld, die u hierbij aantreft.

Inhoud

Voorwoord	4
1. Examenstof van het centraal examen en schoolexamen	4
2. Specificatie examenstof van het centraal examen	6
A. Teksten	6
B. Cultuurhistorische achtergronden	9
C. Eindtermen	12
3. Het centraal examen	13
3.1 Zittingen centraal examen	13
3.2 Hulpmiddelen	
Bijlage 1. Examenprogramma Griekse taal en literatuur vwo	14
Bijlage 2. De plaats van Klassieke talen en klassieke culturele vorming in de profielen	16
Bijlage 3. De minimumlijst Grieks	17
Deel I Vormleer	17
Deel II Syntaxis	19
Deel III Stilistische middelen	22

Voorwoord

De minister heeft de examenprogramma's op hoofdlijnen vastgesteld. In het examenprogramma zijn de exameneenheden aangewezen waarover het centraal examen (CE) zich uitstrekt: het CE-deel van het examenprogramma. Het examenprogramma geldt tot nader order.

Het College voor Examens (CvE - voorheen CEVO¹) geeft in een syllabus, die in beginsel jaarlijks verschijnt, een toelichting op het CE-deel van het examenprogramma. Behalve een beschrijving van de exameneisen voor een centraal examen kan de syllabus verdere informatie over het centraal examen bevatten, bijvoorbeeld over een of meer van de volgende onderwerpen: specificaties van examenstof, begrippenlijsten, bekend veronderstelde onderdelen van domeinen of exameneenheden die verplicht zijn op het schoolexamen, bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw, bijzondere vormen van examinering (zoals computerexamens), voorbeeldopgaven, toelichting op de vraagstelling, toegestane hulpmiddelen.

Ten aanzien van de syllabus is nog het volgende op te merken. De functie ervan is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar hun aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt.

Een syllabus is zodoende een hulpmiddel voor degenen die anderen of zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholingsinstanties. De syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor zijn door de SLO handreikingen geproduceerd die niet in deze uitgave zijn opgenomen.

Deze syllabus geldt voor het examenjaar 2012. Syllabi van eerdere jaren zijn niet meer geldig en kunnen van deze versie afwijken. Voor het examenjaar 2013 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld. Het CvE publiceert uitsluitend digitale versies van de syllabi. Dit gebeurt via Examenblad.nl (www.examenblad.nl), de officiële website voor de examens in het voortgezet onderwijs. In de syllabi 2012 zijn de wijzigingen ten opzichte van de vorige syllabus voor het examenjaar 2011 duidelijk zichtbaar. De veranderingen zijn geel gemarkeerd. Er zijn diverse vakken waarbij de syllabus 2012 geen inhoudelijke veranderingen heeft ondergaan.

Een syllabus kan zo nodig ook tussentijds worden aangepast, bijvoorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekendgemaakt worden. Kijkt u voor alle zekerheid jaarlijks in september op Examenblad.nl.

Het CvE stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in het rooster voor de centrale examens en in de Septembermededeling.

Voor opmerkingen over syllabi houdt het CvE zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cve.nl of aan CvE, Postbus 315, 3500 AH Utrecht.

De voorzitter van het College voor Examens,
Drs. H.W. Laan

---

¹ Op 1 oktober 2009 is de CEVO (Centrale Examencommissie Vaststelling Opgaven) opgegaan in het CvE. De CEVO bestaat niet meer, maar besluiten van de CEVO, onder meer over de syllabi, blijven van kracht zolang deze niet herzien zijn door het CvE.

1. Examenstof van het centraal examen en schoolexamen

Het centraal examen Griekse taal en literatuur heeft betrekking op de domeinen A, B (voor zover dat mogelijk is, gelet op het karakter van het centraal examen) en C.

Het centraal examen heeft betrekking op een thema en/of genre aan de hand van authentieke teksten van een of meer auteurs en van vertaalde teksten.

Het CvE stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

Het CvE maakt een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- de domeinen A, B, C, D en E. Deze domeinen komen aan de orde aan de hand van een selectie van tenminste 30 pagina's (Oxford Classical Text) Griekse teksten. Deze selectie bevat teksten van tenminste twee genres uit Grieks proza en Griekse poëzie. Deze bevat geen teksten van de auteur(s) die voor het centraal examen zijn vastgesteld, tenzij deze teksten behoren tot een ander genre en thema.

Daarnaast komen deze domeinen aan de orde aan de hand van:

- een selectie van tenminste 45 pagina's klassieke, vertaalde teksten;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van het vertalen van één of meer ongeziene passages;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: stof van het centraal examen naast de hierboven vermelde stof voor het schoolexamen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die eventueel per kandidaat kunnen verschillen.

2. Specificatie examenstof van het centraal examen

Kernauteur : **Homerus**

Genre: **Epiek**

A. Teksten

Teksteditie: **D.B. Monro & T.W. Allen, *Homeri Opera* III-IV, Oxford 1920 (Oxford Classical Texts)**

Rode draad: **Odysseus van Troje naar Ithaca**

1 Pensum

(De met een asterisk gemarkeerde passages worden in vertaling gelezen)

Homerus, *Odyssee*:

1, 1-87
4, 235-289
6, 1-98*
6, 99-197
6, 198-250*
8, 471-531
8, 532-586*
9, 105-230*
9, 231-306
9, 307-547*
11, 152-224
11, 385-466*
11, 467-540
19, 530-604
23, 205-309*

Homerus, *Ilias*:

1, 1-7*
2, 166-277*
3, 191-224*
9, 182-306*
9, 672-694*
11, 396-488*
14, 82-108*
19, 154-237*

Vergilius, *Aeneis*:

2, 13-198*

2 Genre

▪ Definitie en kenmerken van het genre

Het epos is een lang verhalend gedicht, geschreven in de dactylische hexameter. Hoofdpersonen in een epos zijn helden uit het verleden, maar ook de goden spelen een belangrijke rol: zij sturen de handeling of nemen er zelfs aan deel.

De bekendste epische gedichten uit de klassieke oudheid zijn de *Ilias* en de *Odyssee* van Homerus (achtste eeuw v. Chr.) en de *Aeneis* van Vergilius (eerste eeuw v. Chr.). Het homerische epos is het eindproduct van een lange traditie van orale zangkunst. Deze traditie ontstond in de Myceense tijd (1600-1200 v. Chr.). Rondtrekkende beroepszangers (ἀοιδοί) droegen aan vorstenhoven en bij feesten epische gedichten voor onder begeleiding van een snaarinstrument. Toen in de elfde eeuw v. Chr. talrijke Grieken een nieuwe woonplaats vonden in Klein-Azië, werd de traditie daar voortgezet, eerst door Aeolische, later door Ionische zangers. Zo ontwikkelde zich in de loop der eeuwen een epische kunsttaal, die niet correspondeert met enig gesproken dialect en waarin elementen uit verschillende dialecten voorkomen. De orale achtergrond van het homerische epos blijkt uit het terugkeren van dezelfde scènes (zgn. *typische scènes*) en dezelfde verzen en versdelen (*formules*). Zo'n formule kan bestaan uit een vaste combinatie van een zelfstandig naamwoord of een eigennaam met een bijvoeglijk naamwoord (*epitheton ornans*). Deze terugkerende elementen stelden een zanger in staat zijn gedichten al zingend te componeren. We moeten ons hierbij noch improvisatie noch recitatie voorstellen, maar iets daartussenin: bij iedere voordracht ontstond er weer een nieuw gedicht, waarbij evenwel de verhaalstof in grote lijnen vaststond en waarbij een zanger ook gedurende vele jaren aan eenzelfde zang kon schaven. Naast de homerische epen zijn er nog andere epen geweest over andere episoden uit de Trojaanse oorlog of over andere thema's, zoals het Thebaanse koningshuis.

▪ De verteller

In het homerische epos hebben we te maken met een alwetende verteller die zelf geen rol speelt in het verhaal. Zijn alwetendheid blijkt uit het feit dat hij de afloop van het verhaal en de gedachten van de personages kent. Deze alwetendheid wordt gepresenteerd als het resultaat van de inspiratie die hij van de Muze ontvangt. Naast de verteller zijn ook de personages zelf veelvuldig aan het woord. De *Ilias* bestaat voor bijna de helft, de *Odyssee* zelfs voor meer dan de helft uit directe rede. Hierdoor kan de dichter vanuit verschillende perspectieven zijn verhaal vertellen. De verteller levert maar zelden expliciet commentaar op de handeling, maar zijn hand blijkt wel duidelijk uit manipulaties van de vertelling. Zo kan hij – of een personage – vooruitlopen op het verhaal (*prospectie, flashforward*) of teruggrijpen op een eerdere gebeurtenis (*retrospectie, flashback*).

3 Taal en stijl

De CvE-minimumlijst vormt het uitgangspunt bij de op het centrale examen gestelde vragen en bij de annotatie van de ongeziene authentieke tekst. Daarnaast worden de volgende verschijnselen bekend verondersteld.

3.1 Taal

- Algemeen
  - niet gecontraheerde vormen (ἄλγεα i.p.v. ἄλγη, προσεφώνεε i.p.v. προσεφώνει)
  - η in plaats van lange α ook na ε, ι of ρ (παχεῖη i.p.v. παχεία)
  - preposities: ἐνί = ἐν; ἐς = εἰς
  - κε(v) = ἄν
  - -σσ- i.p.v. -ττ- (θᾶσσον i.p.v. θᾶττον)
  - contractie van ε en ο tot ευ i.p.v. ου
  - variatie in vormen:
    - o diectasis (bijv. εἰσορόωντες)
    - o metrische verlenging (bijv. οὐλόμενος naast ὀλόμενος)
    - o vormen met enkele en dubbele medeklinker (γελάσας en γελάσσας, Ἀχιλλεύς en Ἀχιλεύς)
- Werkwoorden
  - het augment blijft vaak achterwege: τεῦχε = ἔτευχε, ἀμείβετο = ἤμειβετο
  - tmesis (κατὰ δάκρυ χέουσα)
  - infinitivusuitgangen -(ε)μεν / -(ε)μεναι: φερόμεν = φέρειν, διεξιμέναι = διεξιέναι
  - uitgangen -ηαι / -εαι i.p.v. -η / -ει (2e pers. ev. med.): πίθηαι = πίθη, δυνήσεται = δυνήσει
  - iteratief suffix -σκ-
  - de afwijkende vormen van εἶμι (zijn) en εἶμι (gaan)
  - uitgang 1e pers. mv. med. -μεσθα i.p.v. -μεθα
  - uitgang 3e pers. mv. -ν i.p.v. -σαν (bijv. ἔβαν = ἔβησαν)
- Naamwoorden
  - gen. ev. o-decl.: -οιο i.p.v. -ου (χοροῖο i.p.v. χοροῦ)
  - gen. ev. a-decl. mannelijke woorden op -ης: -αο / -εω i.p.v. -ου (Ἀτρείδαο, Πηληϊάδεω)
  - gen. mv. a-decl.: -άων/-έων (Μουσάων, πασέων)
  - dat. mv. a-decl.: -ησι(v) i.p.v. -αις (γλαφυρηῖσιν i.p.v. γλαφυραῖς)
  - dat. mv. o-decl.: -οισι(v) i.p.v. -οις (οἰωνοῖσι i.p.v. οἰωνοῖς)
  - dat. mv. gem. decl.: -εσσι(v) i.p.v. -σι(v) (ἄνδρεσσιν i.p.v. ἀνδράσι)
  - verbuiging van νηῦς (= Att. ναῦς) (νηός, νηί, νῆα, νῆες, νεῶν, νηυσίν/νέεσσι, νῆας)
  - suffixen -δε en -θεν (οἰκόνδε, οἰκοθεν)
  - verbuiging van Ζεύς
  - verbuiging van πόλις

- Voornaamwoorden
  - persoonlijke voornaamwoorden ἐγών, τοι, οὖ, οί, ἐ, σφί(ν), σφίσι(ν), μιν
  - het latere lidwoord met functie van aanwijzend voornaamwoord
  - het latere lidwoord (aanwijzend voornaamwoord) gebruikt als betrekkelijk voornaamwoord (beginnend met τ-)
  - bezittelijk voornaamwoord ὅς, ἡ, ὅν
- Syntaxis
  - bijwoordelijk gebruik van voorzetsels (περὶ δὲ Τρωαὶ ἄλις ἦσαν)
  - τε in relatieve bijzinnen met algemene strekking of in vergelijkingen (“episch τε”)
  - plaatsing voorzetsels in anastrophe (νηυσὶν ἔπι γλαφυρῆσιν)

3.2 Stijl

- Metriek
  - de dactylische hexameter (cesuren worden niet bekend verondersteld)
  - elisie
  - enjambement
  - metrische effecten door de afwisseling van dactylus en spondee
- Stilistische middelen
  - epitheton ornans
  - formule
  - homerische vergelijking
  - typische scène

Naast de reeds vermelde *typische scènes* en *formules* is een derde kenmerkend onderdeel van het antieke epos de uitvoerige (“homerische”) vergelijking. Bij de interpretatie van een vergelijking kan men onderscheid maken tussen de primaire functie (illustratie van een onderdeel van het verhaal) en verschillende secundaire functies (aan de vertelling toegevoegde waarde, zoals het opwekken van emoties [pathos] en prospectie).

B. Cultuurhistorische context

1 De auteur en zijn werk

▪ Leven van de auteur

De *Ilias* en de *Odyssee* staan van oudsher op naam van Homerus. Over zijn persoon en de plaats waar hij leefde is nauwelijks iets met zekerheid te zeggen. Hetzelfde geldt voor de periode waarin hij leefde: volgens de meeste geleerden was dat in de achtste eeuw v. Chr. Het is zelfs onzeker of hij als auteur van de *Ilias* én *Odyssee* beschouwd kan worden. Deze onzekerheid over de vraag waar en wanneer Homerus leefde, en of de *Ilias* en *Odyssee* allebei van zijn hand zijn, bestond al in de oudheid. In

de achttiende eeuw is daar nog een beroemde wetenschappelijke controversie bijgekomen, de zogeheten 'homerische kwestie'. Hierin stonden twee partijen tegenover elkaar, de 'Analytici' en de 'Unitariërs'. De Analytici waren op grond van door hen vastgestelde tegenstrijdigheden in de beide werken van mening dat de *Ilias* en de *Odysee* een mengsel zijn van kortere, door verschillende dichters gecomponeerde gedichten. De Unitariërs daarentegen vonden in de eenheid en samenhang die beide werken vertonen aanleiding om uit te gaan van één briljante dichter die zowel de complete *Ilias* als *Odysee* gecomponeerd heeft.

In de twintigste eeuw heeft deze kwestie door het werk van Milman Parry een nieuwe wending gekregen. Volgens zijn theorie vormen de *Ilias* en *Odysee* het eindpunt van een eeuwenlange mondelinge overlevering. Zangers zouden met behulp van vaste structurelementen improviserenderwijs telkens iets andere versies van bekende verhalen gebracht hebben. Homerus zou zo'n zanger geweest kunnen zijn. Omdat de theorie van Parry verklaringen biedt voor allerlei problemen die waren gevonden met betrekking tot de *Ilias* en *Odysee*, is zijn theorie algemeen aanvaard.

▪ Korte inhoud van beide werken

De openingsverzen van de *Ilias* en de *Odysee* geven reeds aan waar de epen over gaan: de *Ilias* over de wrok van Achilles, de *Odysee* over de omzwervingen van Odysseus. De *Ilias* beschrijft een periode van ongeveer vijftig dagen in het negende jaar van de strijd om Troje. Deze oorlog was voortgekomen uit een schoonheidswedstrijd tussen de godinnen Hera, Athene en Aphrodite, waarbij de Trojaanse koningszoon Paris scheidsrechter was. Hij oordeelde dat Aphrodite de mooiste was. Als dank daarvoor beloofde zij hem Helena, de vrouw van de koning van Sparta. Paris schaakte Helena uit Sparta en bracht haar naar Troje. Vervolgens trokken de Grieken onder leiding van Agamemnon gezamenlijk op tegen Troje.

In de *Ilias* is de ruzie tussen Agamemnon en Achilles, en in het bijzonder de hieruit volgende weigering van Achilles om aan de strijd deel te nemen, het gegeven dat als uitgangspunt voor het gedicht is genomen. Op verzoek van Achilles' moeder Thetis laat Zeus de Grieken een tijd lang nederlagen lijden. Achilles' wrok heeft voor hem persoonlijke consequenties, omdat zijn vriend Patroclus in zijn plaats aan de strijd deelneemt en daarbij sneuvelt door de hand van de Trojaanse held Hector. Daarop neemt Achilles weer deel aan de strijd, doodt hij Hector en mishandelt diens lijk. De *Ilias* eindigt wanneer het lijk van Hector tegen betaling van een losprijs aan zijn vader Priamus wordt overgedragen en vervolgens wordt gecremeerd.

In de *Odysee*, het tweede homerische epos, wordt het verhaal verteld van Odysseus' thuisreis naar Ithaca. De door hem beleefde avonturen worden grotendeels door hemzelf verteld, wanneer hij aan het hof van de Phaeaken zijn verhaal doet. Daarnaast zijn de verwickelingen in Odysseus' paleis op Ithaca tijdens zijn afwezigheid, en de ontwikkeling en reizen van zijn zoon Telemachus belangrijke bouwstenen van het verhaal. Deze verhaallijnen komen samen wanneer Odysseus en

Telemachus elkaar op Ithaca treffen; wanneer zij gezamenlijk de vrijers gedood hebben, volgt de hereniging van Odysseus met Penelope.

▪ Centrale thema's van beide werken

De homerische held bewijst wat hij waard is (ἀρετή) op het slagveld en in de vergadering. Ἀρετή moet erkend worden, verbaal en materieel; daaraan ontleent de held zijn prestige (τιμή). Τιμή en ἀρετή moeten in evenwicht zijn; zo niet, dan verliest de strijd op het slagveld zijn zin. Het oordeel van anderen is belangrijk en beduchtheid daarvoor (αἰδώς) weerhoudt hem ervan te vluchten uit de strijd en een lafaard (κακός) te worden. De beoordeling van een daad wordt meer bepaald door de gevolgen dan door de intenties. Zijn de gevolgen fataal, dan kan de held het gevoel hebben dat hij het slachtoffer van verblinding (ἄτη) is geworden.

▪ De rol van de goden

De homerische goden zijn onsterfelijk en verouderen niet. Ze leven op de Olympus. Ze zijn antropomorf, handelen als mensen en vertonen menselijke emoties. De andere goden zijn ondergeschikt aan Zeus, de oppergod. Boven alle goden staat het Lot. De goden volgen de gebeurtenissen bij de stervelingen en grijpen daarin regelmatig in. Ze kunnen aan mensen verschijnen (meestal in menselijke gedaante), hun gedachten ingeven of moed inblazen, maar ook misleiden. In de *Ilias* zijn vrijwel alle goden emotioneel betrokken bij de oorlog en grijpen zij in ten gunste van hun kinderen en favorieten. Zo redt Aphrodite Paris. Ook het beroemde slot van de *Ilias* (Achilles laat zich overhalen het lijk van Hector terug te geven aan Priamus) is deels het gevolg van goddelijke betrokkenheid. In de *Odyssee* staat Athene haar favoriet Odysseus steeds terzijde.

▪ Waardering in de oudheid

De homerische epen stonden in de Oudheid in hoog aanzien. Grieken refereerden aan Homerus simpelweg als ὁ ποιητής, de dichter. Citaten uit de epen bij latere auteurs, die vanaf de vierde eeuw v. Chr. in aantal aanzienlijk toenemen, werden ook zonder bronvermelding door menigeen herkend. In het Griekse onderwijs namen de epen van Homerus dan ook een belangrijke plaats in: leerlingen leerden lezen en schrijven aan de hand van de *Ilias* en de *Odyssee*, en leerden passages daaruit uit hun hoofd. Een Romein die Grieks kende, had in elk geval Homerus gelezen; ook bij de Romeinen was Homerus de belangrijkste auteur die in het onderwijs gelezen werd.

2 De historische context

▪ Historische realiteit

In de periode van circa 1600-1200 v. Chr. bloeide op het Griekse vasteland de Myceense beschaving. Resten van burchten uit die periode zijn gevonden in onder meer Mycene, Tiryns en Pylos. De paleizen in die burchten bestonden uit een complex van gebouwen rond een troonzaal met hardplaats (μέγαρον). Intensieve

contacten met Kreta blijken uit de beeldende kunst. Het schrift van de Myceners, het zogenaamde Lineair-B, is een lettergreepschrift dat waarschijnlijk hoofdzakelijk werd gebruikt voor administratieve doeleinden; deze teksten vertegenwoordigen het oudste bewaard gebleven Grieks. Vanaf omstreeks 1200 v. Chr. komt er een einde aan de Myceense beschaving, mogelijk mede door vanuit het noorden binnentrekende Doriërs. Een deel van de bevolking vestigt zich op de kust van Klein-Azië.

Wanneer vanaf omstreeks 1200 v. Chr. de voorheen vanuit de paleizen centraal georganiseerde staten uiteen vallen, komen daar kleinere verbanden voor in de plaats, waarin rijke grondbezitters de boventoon voeren en de vorst (*βασιλεύς*), afkomstig uit hun midden, als *primus inter pares* zijn gezag uitoefent. Van de periode circa 1200-800 weet men betrekkelijk weinig. Wel is bekend dat naast het brons van de Myceense beschaving het ijzer als gebruiksmateriaal zijn intrede doet. Het schrift is met de val van de Myceense paleizen grotendeels verloren gegaan, maar in de negende of achtste eeuw v.Chr. wordt er een nieuw schrift in gebruik genomen, deels overgenomen van de Phoeniciërs. Mogelijk heeft Homerus bij het dichten gebruik gemaakt van dit schrift.

Als de Trojaanse oorlog werkelijk heeft plaatsgevonden, moet dat aan het eind van de Myceense beschaving zijn geweest. Door hun lange ontstaansgeschiedenis komen in de homerische epen ook veel elementen uit de tussenliggende periode voor. Aan het einde van de negentiende eeuw wilde Heinrich Schliemann met zijn opgravingen in Hissarlik (Troje) en Mycene bewijzen dat de Trojaanse oorlog werkelijk heeft plaatsgevonden; hij heeft daarmee een belangrijke bijdrage geleverd aan onze kennis over de Myceense beschaving.

C. Eindtermen

NB Voor de toetsing van de eindtermen (zie bijlage 1) worden de CvE-minimumlijst (zie bijlage 3) en deze syllabus als uitgangspunt genomen.

3. Het centraal examen

3.1 Zittingen centraal examen

Raadpleeg hiervoor Het examenblad, www.examenblad.nl.

3.2 Hulpmiddelen

Raadpleeg hiervoor Het examenblad, www.examenblad.nl.

Bijlage 1. Examenprogramma Griekse taal en literatuur vwo

Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

- Domein A Reflectie op klassieke teksten
- Domein B Reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur
- Domein C Zelfstandige oordeelsvorming
- Domein D Oriëntatie op studie en beroep
- Domein E Informatievaardigheden.

Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen A, B (voorzover dat mogelijk is, gelet op het karakter van het centraal examen) en C.

Het centraal examen heeft betrekking op een thema en/of genre aan de hand van authentieke teksten van een of meer auteurs en van vertaalde teksten.

De CEVO stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

De CEVO maakt een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- de domeinen A, B, C, D en E. Deze domeinen komen aan de orde aan de hand van een selectie van tenminste 30 pagina's (Oxford Classical Text) Griekse teksten. Deze selectie bevat teksten van tenminste twee genres uit Grieks proza en Griekse poëzie. Deze bevat geen teksten van de auteur(s) die voor het centraal examen zijn vastgesteld, tenzij deze teksten behoren tot een ander genre en thema.

Daarnaast komen deze domeinen aan de orde aan de hand van:

- een selectie van tenminste 45 pagina's klassieke, vertaalde teksten;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van het vertalen van één of meer ongeziene passages;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: stof van het centraal examen naast de hierboven vermelde stof voor het schoolexamen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die eventueel per kandidaat kunnen verschillen.

De examenstof

Domein A: Reflectie op klassieke teksten

1. De kandidaat kan zijn begrip van Griekse en klassieke, vertaalde teksten demonstreren door:
  - een ongeziene passage te vertalen;
  - een passage te analyseren en interpreteren vanuit taalkundig, letterkundig en/of cultuurhistorisch perspectief;
  - een passage te vergelijken vanuit taalkundig, letterkundig en/of cultuurhistorisch perspectief, met andere cultuuruitingen uit de oudheid of latere perioden.

Domein B: Reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur

2. De kandidaat kan door de bestudering van de Griekse en klassieke, vertaalde teksten tegen de achtergrond van de antieke cultuur:
  - onderwerpen actualiseren die voortvloeien uit een confrontatie tussen deze teksten en zijn eigen leven;
  - de eigentijdse cultuur plaatsen in het perspectief van de traditie waarin Europa staat.

Domein C: Zelfstandige oordeelsvorming

3. De kandidaat kan een beargumenteerde reactie op de voorgelegde teksten formuleren.

Domein D: Oriëntatie op studie en beroep

Domein E: Informatievaardigheden

4. De kandidaat kan gebruik maken van verschillende ICT-toepassingen bij Grieks.

Bijlage 2. De plaats van Klassieke talen en klassieke culturele vorming in de profielen

Latijnse taal en literatuur en Griekse taal en literatuur

Latijnse taal en literatuur of Griekse taal en literatuur, ter keuze van de leerling, maken deel uit van het gemeenschappelijk deel van elk profiel in het gymnasium.

Latijnse taal en literatuur of Griekse taal en literatuur kunnen als profielkeuzevak in het profiel cultuur en maatschappij op het atheneum worden gekozen, indien het bevoegd gezag ervoor kiest deze vakken aan te bieden.

Latijnse taal en literatuur en Griekse taal en literatuur kunnen op het atheneum als keuze examenvak worden gekozen, indien het bevoegd gezag ervoor kiest deze vakken aan te bieden.

Klassieke culturele vorming

Een leerling met een klassieke taal in het pakket moet KCV volgen.

Scholen kunnen zowel op het atheneum als op het havo de leerlingen in de gelegenheid stellen het vak klassieke culturele vorming (KCV) te kiezen in plaats van culturele kunstzinnige vorming (CKV).

De school mag de leerlingen de vervanging niet opleggen. Ook op het havo is de vervanging van CKV door KCV mogelijk doordat de havo-leerling – als de school dat toestaat – één of meer vakken uit zijn of haar pakket mag inruilen voor het overeenkomstige vwo-vak. KCV mag worden beschouwd als het overeenkomstige vwo-vak voor CKV.

Bijlage 3. De minimumlijst Grieks

NB. De minimumlijst Grieks is aangepast en geldt met ingang van 2011.

De minimumlijst Grieks bestaat uit drie delen: I vormleer, II syntaxis en III stilistische middelen. Deel I en II bevatten een opsomming van de taalkundige verschijnselen die kandidaten moeten kennen en die niet geannoteerd worden bij de vertaalopgave bij het Centraal examen. Deel III bevat een overzicht van stilistische middelen die door het CvE bekend worden verondersteld.

*De minimumlijst Grieks is primair bedoeld voor docenten en hanteert de terminologie die ook bij het Centraal Examen gehanteerd wordt. Er is zo veel mogelijk gekozen voor een Nederlandse terminologie. In een aantal gevallen heeft het CvE de voorkeur gegeven aan het gebruik van een technische term, zoals *indicativus* en *nominativus*. Soms is er om praktische redenen voor gekozen twee termen naast elkaar te hanteren (bijvoorbeeld lijdend voorwerp/object, in verband met een term als *objectsinfinitivus*); dit is aangegeven door middel van een schuine streep.*

Sommige onregelmatige vormen in deze lijst zijn met meer of minder moeite in het bij het examen toegestane woordenboek of in het grammaticakatern te vinden. Ze zijn hier opgenomen, omdat het CvE bij de inschatting van de beschikbare tijd voor de vertaalopgave ervan uitgaat dat deze vormen behoren tot de parate kennis van de kandidaat en dus niet behoeven te worden opgezocht. Uit het opnemen van zulke vormen in de lijst mag daarom niet de conclusie worden getrokken dat de andere onregelmatige vormen die ook in het woordenboek te vinden zijn, per definitie worden geannoteerd bij de vertaalopgave.

Deel I Vormleer

Algemeen:

- In principe wordt uitgegaan van het Attisch van de klassieke periode.
- Bij nominale en verbale vormen worden de dualisvormen niet bekend verondersteld.

1 Lidwoord

2 Zelfstandige naamwoorden

De verbuiging/uitgangen (inclusief vocativus) van:

- de α/η -stammen
- de o-stammen; van de contracta alleen $\nu\omicron\upsilon\varsigma$ (niet $\omicron\sigma\tau\omicron\upsilon\nu$)
- de medeklinkerstemmen, inclusief de stammen op $-\iota$, $-υ$, $-ευ$; inclusief Ζεύς en $\nu\alpha\upsilon\varsigma$; exclusief de onzijdige woorden op $-\alpha\varsigma$, zoals $\tau\omicron\ \kappa\rho\acute{\epsilon}\alpha\varsigma$; exclusief $\acute{\eta}\ \alpha\iota\delta\acute{\omega}\varsigma$; exclusief onregelmatige vocativi zoals $\gamma\acute{\upsilon}\nu\alpha\iota$.

3 Bijvoeglijke naamwoorden

De verbuiging/uitgangen van:

- de α/o -stammen, inclusief de adiectiva van twee uitgangen, exclusief de adiectiva op $-\omicron\upsilon\varsigma$
- de medeklinkerstemmen, inclusief $\mu\acute{\epsilon}\gamma\alpha\varsigma$ en $\pi\omicron\lambda\acute{\upsilon}\varsigma$ en het type $\tau\alpha\chi\acute{\upsilon}\varsigma$; inclusief het type $\acute{\alpha}\lambda\eta\theta\acute{\eta}\varsigma$ etc. (niet de contractie in $-\alpha$, zoals $\acute{\upsilon}\gamma\iota\acute{\alpha}$)
- de vorming en verbuiging van de vergrotende en overtreffende trap, inclusief de vormen $\acute{\eta}\tau\tau\omega\nu$, $\kappa\rho\acute{\epsilon}\iota\tau\tau\omega\nu$, $\beta\epsilon\lambda\tau\acute{\iota}\omega\nu$, $\acute{\alpha}\mu\acute{\epsilon}\iota\nu\omega\nu$, $\mu\acute{\epsilon}\iota\zeta\omega\nu$, $\pi\lambda\acute{\epsilon}\iota\omega\nu$, $\kappa\alpha\kappa\acute{\iota}\omega\nu$, $\kappa\alpha\lambda\lambda\acute{\iota}\omega\nu$ en de vormen $\kappa\rho\acute{\alpha}\tau\iota\sigma\tau\omicron\varsigma$,

Beschikbaar gesteld door de Universiteit Leiden en Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).

Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie ook www.examencursus.com.

βέλτιστος, ἄριστος, μέγιστος, πλεῖστος, κάκιστος, κάλλιστος. Van de vergrotende trap op -(ι)ων/-(ι)ον alleen de ongecontraheerde vormen.

4 Bijwoorden

De vorming, inclusief de vergrotende en overtreffende trap; inclusief de vormen μάλα, μᾶλλον, μάλιστα en ἥκιστα; inclusief het adverbiaal gebruik van de acc. sing. neutr., zoals μέγα.

5 Telwoorden

De verbuiging van εἷς, οὐδείς/μηδείς

6 Voornaamwoorden

De verbuiging van de voornaamwoorden, exclusief:

- de indirect reflexiva (οὗ, οἷ, ἐ, σφεῖς etc.)
- de gecontraheerde vormen van ἑαυτοῦ etc.
- de crasisvormen van ὁ αὐτός etc.
- de vormen (ὁ)του, (ὁ)τω, ἄττα en ἄττα
- de vormen τοῦ, τῶ als vragend voornaamwoord

7 Werkwoorden

De vorming en vervoeging/verbuiging van:

- activum, medium en passivum.
- de uitgang -η voor de indicativus 2e pers. sing. praes. med. (λύη), fut. med. (λύση) en fut. pass. (λυθήση) wordt bekend verondersteld.
- enkelvoud en meervoud van: indicativus, coniunctivus, optativus, imperativus (hiervan slechts de 2de personen)
- participia in alle naamvallen
- infinitivi
- augment en reduplicatie (exclusief vormen met dubbel augment, zoals ἔώρων).

Vormen van praesens en imperfectum:

- de thematische werkwoorden exclusief de contracta met o-stam; χρήομαι en ζήω worden niet bekend verondersteld
- de athematische werkwoorden
- εἶμι en εἶμι (maar niet het imperfectum van εἶμι).

Vormen van de aoristus:

- de regelmatige sigmatische aoristus (inclusief de werkwoorden op -νυμι en de vormen ἔδοξα en ἀπώλεσα) en de pseudo-sigmatische aoristus
- de stamaoristi ἔβην, ἔστην, ἔδυν, ἔφυν, ἔγνων
- de aoristi van τίθημι, ἴημι, δίδωμι
- de volgende thematische aoristi: ἤγαγον, εἶλον, ἠσθόμην, (ἀπ)έθανον, (ἀπ)ωλόμην, (ἀφ)ικόμην, ἔβαλον, ἐγενόμην, ἦλθον, ἐσπόμην, ἠῦρον, ἠρόμην, ἔσχον, ὑπεσχόμην, ἔλαβον, εἶπον, ἔλιπον, ἔμαθον, εἶδον, ἔπαθον, ἐπιθόμην, ἔπιον, ἔπεσον, ἐπυθόμην, ἔτεκον, ἔτραπον, ἔτυχον, ἠνεγκον, ἔφυγον
- de regelmatig gevormde aoristus op -θην en de vormen ἐβλήθην, ἐβουλήθην, ἐκλήθην, ἐρρήθην, ἐμνήσθην, ὠφέθην, ἠύρέθην
- van de passieve/intransitieve aoristi op -θην alleen de vormen διεφθάρην en ἐφάνην.

Vormen van het perfectum en plusquamperfectum actief, exclusief de coniunctivus, optativus en imperativus:

- de regelmatig gevormde kappa-perfecta
- de perfecta ἀκήκοα, (ἀπ)ᾔδωλα, βέβηκα, βέβληκα, γέγονα, εἶρηκα, ἐλήλυθα, ἠύρηκα, λέλοιπα, πέποιθα
- de perfecta ἔστηκα, οἶδα (inclusief de imperativi ἴσθι en ἴστε), τέθνηκα en hun onregelmatige vervoeging
- van het plusquamperfectum de uitgangen -η, -ης, -ει, -εμεν, -ετε, -εσαν.

Vormen van het perfectum en plusquamperfectum medium/passief, exclusief de coniunctivus, optativus en imperativus:

- de vormingen van het type λέλυμαι en βέβλημαι

De vorming van het futurum, exclusief de optativus:

- de regelmatig gevormde sigmatische futura, de futura attica en het futurum passief (type λυθήσομαι en φανήσομαι)
- de futura ἀκούσομαι, (ἀπο)θανοῦμαι, βουλήσομαι, γενήσομαι, γνώσομαι, δόξω, ἔξω, ἐρῶ, ἔσομαι, εὐρήσω, οἴσω, ὄψομαι, πεσοῦμαι, σχήσω, φανήσομαι, φεύξομαι

Nota bene: onregelmatige werkwoorden die niet in bovenstaande lijst voorkomen, maar duidelijk herkenbaar zijn (bijv. ἐτέλεσα, ἐκελεύσθην, λέλειπται) worden in principe niet geannoteerd.

Deel II Syntaxis

1 Congruentie

Het begrip congruentie / congrueren met.

Congruentieregels met betrekking tot:

- onderwerp – persoonsvorm
- onderwerp – naamwoordelijk deel van het gezegde
- bijstelling
- bijvoeglijke naamwoorden - zelfstandige naamwoorden
- voornaamwoorden - zelfstandige naamwoorden
- antecedent en betrekkelijk voornaamwoord
- bijvoeglijke bepaling
- predicatieve bepaling.

2 Gebruik van het lidwoord

- het regelmatig ontbreken van het lidwoord bij een predicatieve bepaling en bij het naamwoordelijk deel van het gezegde
- het zelfstandig gebruik van bijvoeglijke naamwoorden, participia, infinitivi (zonder aanvullingen) en voorzetselgroepen
- het lidwoord bij eigennamen
- het lidwoord bij αὐτός en πᾶς
- de verbindingen ὁ μὲν ... ὁ δέ ... en οἱ μὲν ... οἱ δέ ...
- het zelfstandig gebruik van ὁ δέ.

3 Functies van naamvallen

Nominativus:

- onderwerp/subject
- naamwoordelijk deel van het gezegde.

Genitivus:

- bijvoeglijke bepaling, inclusief de genitivus objectivus
- als aanvulling bij werkwoorden
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- bijwoordelijke bepaling van vergelijking en tijd
- in de genitivus absolutus constructie.

Dativus:

- meewerkend voorwerp
- als aanvulling bij werkwoorden
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- de bezitter bij het werkwoord εἶναι
- bijwoordelijke bepaling van middel, wijze, maat en tijd, reden en oorzaak.

Accusativus:

- lijdend voorwerp / object
- als onderwerp en naamwoordelijke deel van het gezegde in a.c.i. en a.c.p.
- bijwoordelijke bepaling van richting, tijdsduur, afstand en betrekking.

Vocativus:

- aanspreekvorm.

4 Voorzetsels

Het gebruik van naamvallen bij de voorzetsels.

5. Bijvoeglijke naamwoorden

Bijvoeglijk en zelfstandig gebruikt.

6 Trappen van vergelijking

Het gebruik en de betekenis van vergrotende trap inclusief de betekenissen "tamelijk" en "te"

Het gebruik en de betekenis van overtreffende trap: de betekenissen "ste" en "zeer".

Het gebruik van ὡς en ὅτι + overtreffende trap: "zo ... mogelijk".

7 Voornaamwoorden

Bijvoeglijk en zelfstandig gebruik

Het (ingesloten) antecedent van een betrekkelijke bijzin.

De relatieve aansluiting en attractie worden niet bekend verondersteld.

8 Werkwoorden

De begrippen overgankelijk/transitief en onovergankelijk/intransitief.

De begrippen directe en indirecte rede.

Het gebruik en de betekenis van:

- activum, medium en passivum

Het begrip deponens / medium tantum.

Gebruik van de tijden en aspect:

Het gebruik van de bij de vormleer genoemde tijden, inclusief het praesens historicum.

De volgende aspectswaarden:

- praesens en imperfectum: beschrijving van de achtergrond en beschrijving van voortdurend/poging/herhaalde handeling/gewoonte
- aoristus: punctueel/constaterend, begin- en eindpunt van de handeling
- perfectum en plusquamperfectum: een toestand als resultaat van de handeling.

Het gebruik en de betekenis van:

indicativus:

- realis
- irrealis (in de hoofdzin met ἄν, in de bijzin zonder ἄν)

coniunctivus:

- in hoofdzinnen: aansporing, twijfel, verbod
- in bijzinnen met ἄν: gebeurtenis in de toekomst, herhaalde handeling / algemene gebeurtenis
- doelaangevend
- na werkwoorden van vrezen

optativus:

- in hoofdzinnen met ἄν: mogelijkheid (vaak in combinatie met een optativus in de bijzin zonder ἄν), bescheiden mening, vriendelijk bevel
- in hoofdzinnen zonder ἄν (al dan niet ingeleid door εἴθε/εἰ γάρ): wens
- in conditionele bijzinnen zonder ἄν: mogelijkheid
- in bijzinnen (na historische tijd of praesens historicum in de hoofdzin):
  - in de indirecte rede ter vervanging van een indicativus
  - in conditionele en temporele bijzinnen ter vervanging van een coniunctivus met ἄν (optativus iterativus)
  - in doelaangevende bijzinnen en na werkwoorden van vrezen ter vervanging
    - van een coniunctivus
    - in niet-conditionele bijzinnen met ἄν: mogelijkheid, bescheiden mening

imperativus:

- bevel/verzoek

infinitivus:

- de begrippen gelijktijdig(heid), voortijdig(heid), en natijdig(heid)
- in a.c.i. en n.c.i.
- subjectsinfinitivus en objectsinfinitivus
- na πρὶν en ὥστε
- als aanvulling bij werkwoorden (inclusief ἔχω) en bijvoeglijke naamwoorden.

participium:

- de begrippen gelijktijdig(heid), voortijdig(heid), en natijdig(heid)

- bijvoeglijk, zelfstandig en predicatief gebruik
- het participium van het futurum met doelaangevende betekenis
- in een genitivus absolutus met uitgedrukt onderwerp
- de participiumpartikels ἄτε, ὡς en καί(περ)
- als aanvulling bij τυγχάνω en λανθάνω en bij παύομαι en ἄρχομαι
- in a.c.p. en n.c.p. bij werkwoorden die een gevoel of waarneming aanduiden, inclusief οἶδα.

8 Vraagzinnen

Directe en indirecte vragen, inclusief vraagpartikels.

9 Partikels

Vertrouwdheid met het verschijnsel partikels.

Deel III Stilistische middelen

De CEVO gaat ervan uit dat de kandidaten vertrouwd zijn met de volgende stilistische en narratologische begrippen:

alliteratie
alwetende verteller
anafoor
antithese
asyndeton (copulatief [verbindend] en adversatief [tegenstellend])
chiasme
climax
dramatische ironie
ellips
enallagè/hypallagè
eufemisme
hyperbaton
ironie
litotes
metafoor
metonymia:

- abstractum pro concreto
- naam van een god i.p.v. zijn/haar invloedssfeer
- materiaal/stof i.p.v. voorwerp
- pars pro toto

paradox
pathos
personificatie
pleonasme
polysyndeton
prospectieve elementen
raamvertelling
retorische vraag
retrospectieve elementen
ringcompositie
sententia/gnome
tautologie

tertium comparationis / punt van vergelijking
vergelijking
versnelling/vertraging
vertellerscommentaar
vertelperspectief
verteltempo
verteltijd/vertelde tijd
woordplaatsing aan het begin/einde van een regel/zin

NOTA BENE: wanneer in vragen de term *tekstelement* wordt gehanteerd, wordt daarmee bedoeld: een woord, een woordgroep, een bijzin of een zin.

Spellingsregels ten aanzien van Griekse eigennamen

Ten aanzien van de spelling van de Griekse eigennamen hanteert de CEVO de volgende regels:

1. Uitgangspunt vormt de lijst van namen uit de Griekse en Romeinse oudheid, in Van Dale, Groot woordenboek der Nederlandse taal, 13de herziene uitgave, 1999.
  2. Bij eigennamen die niet in deze lijst voorkomen, hanteert de CEVO de spelling die aansluit bij die van de bovengenoemde lijst.
  3. Bij citaten/artikelen wordt de door de vertaler/schrijver gehanteerde spelling gehandhaafd.
- Kandidaten dienen zich ervan bewust te zijn dat er ten aanzien van de spelling van Griekse eigennamen verschillende conventies bestaan.